

APIE PRŪSIJOS SENYBES

Antra knyga

Tais laikais, kai romėnus valdė Valentinianas, šiaurės alanų gentys, kaimyninės prūsams, pakėlusios ginklą prieš Romos imperiją, po ilgai trukusių antpuolių prieš imperijos žemes, buvo nugalėtos sikambrių – tame kare sikambrai sau ir ainiams išsikovojo laisvę. Dalis po žudynių išlikusių gyvų alanų, prasiveržę pro imperijos sieną, atkako iki pat Ispanijos, kur prisijungė prie tenai kariaujančių gotų; galų gale ten apsigyvenę, jie pasivadino Gotalanija (*Gothialanias*) – sudurtiniu dviejų tautų pavadinimu, kaip gotų ir alanų gyvenamoji vieta. O silpnesnioji dalis, kuri po įvykusių žudynių buvo atsitraukusi į tėvynę ir pasilikusi namuose, netekusi šauniausios jaunuomenės jėgos, savo gyvenamoje vietoje savimi nepakankamai pasitikėdama, su žmonėmis ir vaikais ir visa daugybe vergų pasitraukė pas kaimynus prūsus. Tiek su savimi vežimuose ir vežėčiose gabenamą mantą, tiek ir galvijus, kuriuos augindama ši tauta daugiausia ir prasimaitina, – save ir visa patikėjo prūsų globai ir apsaugai. Prūsai jų neatstūmė, kadangi tikėjosi, kad dėl jų gausumo tapę skaitlingesni galėsia lengviau atsispirti prieš bet kokią tautą. Tada dar labiau bijojo germanų, kurie gyveno toliau prie Vislos krantų ir juos gana dažnai puldinėdavo iš savo valdomų vietų. Taigi suteikė alanams teisę gyventi kartu, kuri, kita vertus, prūsams leido sanguliauti su savo moterimis. Mat visai nesituokdavo, bet kuriam kokia moteris pasitaikydavo, ta buvo leidžiama pasinaudoti meilės reikalams, dėl to netrukus jų skaičius taip išaugo, kad pranoko bet kurią kaimyninę tautą. Pagaliau dėl tokio gausumo jiems ėmė darytis ankšta dėl žemių stygiaus, nes kiek kam patiko ar atrodė patogiau, tiek žemės sau ir arkliams buvo pasiėmę, dėl to tarp jų kilo įvairių ginčų ir nesutarimų, kurie daugiausiai buvo sprendžiami žudynėmis. Tai šią tarp savęs nesutariančią laukinę tautą privertė sutarti dėl to, kad, ketindami pasiskirti karalių, ėmė rengti sueigas, kuriose tautos iš nemokšiškumo dėl šito buvo prikaltos ir aptarta daug visokiausių dalykų. Alanas Vaidevutis (*Vidvutus*), kuris kitus lenkė ir reikšmingumu, ir dvasine stiprybe (mat turėjo didelę armiją vergų, dėl to įgavo nemažą įtaką net svetimose šalyse) tarė: „O prūsai, tenekyla jokių nesutarimų dėl dalyko, kurį svarstote savo tarpe, kad nebūtumėte kvailiesni už savo bites. Juk matote, kad šios turi karalių, kurio įsakymams paklūsta, kuris vadovauja jų triūsui, kiekvienam darbui skirdamas tinkamą, kuris ir nepaklusniąsias baudžia, ir liepia lauk iš avilio išmesti tingines, kurio raginamos visos uoliai triūsa ir atlieka savo darbus. Jūs, kurie tai kasdien matote, pasekite jomis kaip vadovais, paskirkite sau karalių ir pakluskite jo valiai, jis spręs jūsų ginčus, baus už žudynes, skirs bausmes už vagystes, saugos nekaltuosius, jis vienas turės galią teisti visus be jokios išimties.“ Visi, ėmę nepaprastai garsiai šaukti, pritarė jo žodžiams: „Taigi, ar būsi mūsų bioterai“, kas jų kalba reiškia bičių karalių. Kadangi jis napaniekino [jų] balso, buvo vieningai visų pasveikintas kaip karalius. Stebėtinai yra mirtingųjų šlovės troškimas, dėl kurio kiekvienas prasčiokas pamano esąs vertas karališkos padėties. Iki pat tos dienos leidęs gyvenimą taip pat bjauriai kaip ir kiti žemiečiai, vien tokiai grubiai ir neišmanančiai liaudžiai šūktelėjus, jis ėmė vaidinti karalių. Karališko išdidumo jam netrūko. Nes vos tik ėmė iš liaudies išsiskirti karališkąją didybę, mintyse siekė ne ko kito – tik mėgdžioti bičių karalių. Pirmiausia iki tol išsisklaidžiusią tautą privertė apsisototi nustatytose ribose, panašiai į spiečius, kurie savuose aviliuose atlieka savo darbus, ir paragino užsiimti bei, kiek leido vietos padėtis, verstis žemės darbais, tai yra jog vieni įdirbtų žemę, sėtų ir sodintų medžius, o kiti imtų pelnytis iš bitininkystės, treptiems skyrė rūpintis gyvuliais, dar kitiems – žvejoti ir sukūrė įstatymus, kurių pagalba manė užbėgsi už akių būsimam žemių stygiui, – pirmiausia, kad joks šeimos tėvas nemaitintų nei vaikų, nei vergų daugiau, negu pakanka saviems

darbams nudirbti, kitus – arba parduotų, arba nužudytų; kad joks šeimos tėvas neaugintų nenaudingų ir luošų ar dirbti nepajėgiančių vaikų; kad sūnui leistina nebaudžiamai pasmaugti senatvės slegiamą ar, išsekus jėgoms, darbų nepakeliantį tėvą. Kad vaikai negimtų visai neaišku nuo kokio tėvo, uždraudė netvarkingą sangulavimą ir sukūrė santuokos regimybę – kad šeimos galva bet kokią merginą, su kiek tik jų prasidėtų norėdamas susilaukti palikuonių, ar būtų iš savų, ar svetimų vergių, ar iš laisvųjų, laikytų pas save savo lūšnoje ir maitintų. Sulaikė nuo to, kad kito valdžioje esančios jaunos moters iš nieko negalėtų paimti kitaip, kaip tik užmokėję, lyg nusipirkę už pinigus. Svetimavimo nedraudė, bet paleistuvius pažabojo grasindamas pasinaudojęs valdžia išvaryti. Ir taip šią atšiaurią tautą pripratino gyventi ramiau. Įvedė dažnai rengiamas viešas vaišes, kuriomis, tikėjosi, bus pamalonintos atšiaurios žmonių širdys, ir dėl to neapsigavo, nes netrukus jie tapo tokie nuolaidūs, kad juos palenkėdavo dėl ko tik panorėjęs. Po to nutarė, jog labiausiai yra puoselėtinas svetingumas, kuris susieja tvirčiausiais bičiulystės saitais. Išmokė pagaminti gėrimą iš vandens ir medaus, kuris lotyniškai galėtų būti pavadintas *mulsum*, ir leido jį vartoti valgant viešai bei privačiai; barbarai, nepaprastai susižavėję jo saldumu, greitai išglebo. O užsiėmęs religijos dalykais iš sąjungininkų sūduvių tautos atsikvietė žynius, kurie, būdami užsikrėtę beprotiškais prietarais, juos taip pat išmokė dievobaimingai garbinti nešvarius gyvius, tokius kaip gyvatės, žalčiai, lyg tai būtų dievų tarnai ir pasiuntiniai; juos maitindavo namuose, jiems aukodavo lyg dievams penatams. Sakė, kad dievai gyvena miškuose ir giraitėse, jiems permaldauti ten reikia aukoti aukas, iš jų reikia laukti saulės bei lietaus; tvirtai tikėjo, kad jiems skirtos šventos apeigos suteršiamos atėjus svetimšaliui ir to negalima išpirkti kitaip, o tik žmogaus auka. Tikino, jog visi šiuose miškuose gyvenantys žvėrys, ypač briedžiai, yra garbintini kaip dievų vergai ir dėl to reikia susilaikyti nuo jų valgymo. Tikėjo, kad saulė ir mėnulis yra vyriausi dievai; bendru pagonių įsitikinimu garbino griaustinį ir žaibus, sakė, kad maldomis galima nukreipti ir sukelti audras. Aukojami buvo ožiai – dėl šio gyvūno prigimtinio vislumo, mat labiausiai linkęs į lytinę sueitį, be kurios neįmanomas joks gyvūnų dauginimasis. Sakė, kad dievai gyvena kai kuriuose išskirtiniuose medžiuose, tokiuose, kaip kietmedžiai, ąžuolai, iš kurių galima girdėti klausinėjantiems duodamus atsakymus. Todėl tokius medžius nekirto, bet dievobaimingai garbino kaip dievybių namus. Tokiais dar laikė šėivamedį ir daugelį kitų. Nutarė, kad reikia taip pat pažymėti gimtadienius ir laidotuves, tai yra bendrai valgant ir geriant, po to pramogaujant ir dainuojant, be liūdesio – kuo linksčiau ir džiaugsmingiau. Turį anapusinio gyvenimo viltį rodė bent tuo, kad mirusiuosius laidojo ginkluotus ir aprenktus bei aplink sudėję didelę dalį namų apyvokos daiktų; ir iki šiol laidoja pagal šį paprotį, dar degto molio induose pridėdami gėrimo, pagaminto iš medaus ar iš javų. Per laidotuvių puotą dalį valgių ir gėrimo aukodavo ir dar šiandien tebeaukvoja mirusiojo vėlei, darydami ten gėdą krikščionių vyskupams.

Išmokęs tą tautą šių ir kitų dalykų bei įvirtinės tikyba, Vaidevutis išmintingai ir kuo ramiausiai valdė šalį, neleisdamas puldinėti kaimyninių tautų nei iš jų pusės patirdamas kokių nors nuostolių. Pasitraukdamas iš gyvenimo jis paliko keturis sūnus, kurie, nesutardami tarp savęs dėl valdžios, jau pripratusią prie taikos tautą stūmė į tarpusavio karus. Dėl to kovėsi tarp savęs daugelyje mūšių, tačiau vyresnįjį, kadangi jį buvo pagimdžiusi motina alanė ir buvo vienintelis, gavęs alanų paramą, o prūsų nekenčiamas, broliai jį privertė pasitraukti. Taigi po daugelio žudynių, įvykdytų ir vienu, ir kitu, ginčą išsprendė taip, kad vyresnysis Vaidevučio sūnus, kurio motina buvo alanė, su savaisiais alanais turėjo pasitraukti ir sugrįžo atgal į senąsias žemes, kad juos valdytų kaip sugebės, o Prūsijos kraštą paliko trims broliams, kurių motina buvo prūsė ir buvo gimę Prūsijos žemėje. Litalalanas, mat toks buvo vyresniojo amžiumi jaunuolio vardas, sutikęs su tokia sąlyga, su daugeliu saviškių iš Prūsijos išvyko, o kadangi jų buvo pasidarę be saiko daug, lengvai apgyvendino visas vietas, kur jų prieš tai gyventa ir kurias rado neužimtas. Nuo šio jų vado, anksčiau vadinęsi alanais, vėlesniais laikais jie buvo praminti litalalanais, o dabartiniu metu šnekamojoje kalboje vadinami litfanais (Litfani). Pasilikusieji Prūsijoje, žemę pasidalijo pagal savo skaičių. Pomesamas, kuris buvo vyriausias iš jų, burtais gavo tą šalies dalį, kuri yra arčiau Hulmigerijos, – tada joje gyveno germanai, kurių prūsai labai bijojo. Bet kadangi Pomesamas atrodė esąs tvirtos rankos bei narsios širdies ir labai atsidavęs daugumai, jie vylėsi, kad jis geriau sugebės apsaugoti šią dalį, kuri nuo jo buvo pavadinta

Pomesamija. Antrasis Vaidevučio sūnus buvo vardu Galingas. Šiam teko žemė, kuri dabar vadinama Galingilija – nuo jo ir kilęs žemės pavadinimas. O trečiasis, Natangijus, gavęs žemę nuo savo vardo ją pavadino Natangija. Šios trys yra pačios pirmosios Prūsijos žemės dalys. O jų vaikai ir vaikų vaikai, vis dalydamiesi tėvų valdas, suteikdavo dar įvairesnius vardus, – taip vieni ėmė vadintis bartais, kiti naoderitais, ir tie, kurie, išlaikė senovės žymę, nuo varintų vadinosi varniečiais. Tokiu būdu tarp savęs pasidaliję valdžią, Vaidevučio sūnūs, atsisakę karališkojo titulo, savo valdomoje dalyje kiekvienas tvarkėsi kaip jam patiko. Nors nuolatos tarp savęs nesutarė, vis dėlto buvo vieningi, kai rengdavo antpuolius prieš visus savo kaimynus, ypač lenkus ir germanus, ir užpuolę pas juos plėšikaudavo. Dažnai iš jų varydamiesi didžiulį žmonių ir naminių gyvulių grobį ir patys savo ruožtu persekiojami, slėpdavosi ir grobį slėpdavo giliausiose girių tankynėse, – tai sulaikydavo persekiotojus, [bijančius], kad nebūtų iš pasalų apsupti. Kadangi iš tokio plėšimo nemažai pasipelnėdavo vadai, taip pat ir liaudžiai buvo prasimaitinimo šaltinis, žemdirbystę ir kitus kaimo darbus, kuriais buvo pradėję verstis valdomi Vaidevučio, greitai apleido arba užsiimdavo tik tiek, kiek atrodė būtina, ir godumo vedami netrukus sugrįžo prie ankstesnių papročių ir plėšikavimo. Pagaliau germanai, rūpindamiesi bendra gerove, į pagalbą pasikvietė Švedijos karaliukus (jie gyveno prie Germanų okeano, lotynų buvo vadinami sitijonais, kurie yra praminti ganipotais), kadangi ir anieji buvo germanai ir kariaudami buvo labai galingi tiek sausumoje, tiek jūroje. Šie laivais pas juos perplukdė pagalbinę kariuomenę. Po ilgamečių karų su prūsais, per kuriuos daugelį nugalėjo ir nužudė, privertė juos pasiduoti. Ir iki pat šių dienų prie Vislos, toje vietoje, kur atvykę iš Švedijos jie įkūrė stovyklą, yra miestelis su pilimi, vadinamas Sveca (Suetza), vėliau vokiečių brolių dėka išaugęs į tokią tvirtovę, kokią matome, iš kurios dažnai puldavo maištaujančius prūsus. Metraščiuose rašoma, kad tame kare dalyvavo devyni karaliukai, tačiau kada ar kiek ilgai truko, nei to, ar tame kare kariavo vienu metu, ar vienas po kito, taip pat – ar privertė prūsus mokėti duoklę, – apie tai nieko nėra išlikę, kol neprieinama iki Henriko Pirmojo – Otono Didžiojo tėvo – laikų. Tuo metu barbarų gentis plėšikaudama vėl užpuolė kaimynus. Hugonas, pravarde Botyras arba Brukteras, gimęs Saksonijoje, tada buvo valdovas germanų, gyvenusių abipus Vislos, kuriuos kai kas klaidingai mano buvus brukterais, kurie atvyko į šias vietas, kai dėl nesantaikų buvo išvaryti iš gimtosios žemės. Tos genties valdovas, kuris ten, kaip buvo sakyta, viešpatavo, prūsus sutramdė ir taip išsekino jėgas, kad jie labai ilgai laikėsi taikos, nes išliko ramūs iki romėnų imperatoriaus Otono Trečiojo laikų. Tuo metu prūsai neteko narsos ir taip nusilpo, jog visiškai liovėsi puldinėję. Šventasis Adalbertas, čekų kilmės, bet išaugęs Saksonijoje Prahos vyskupas, nukeliavo į Prūsiją ir ėmėsi šią gentį atitraukti nuo jos klaidų, bet atlikdamas šventas apeigas sūduvių buvo nužudytas, o perkirstas jo kūnas numestas paukščiams. Jo šeimininkas tai surinkęs tuojau vėl sudėjo į viena ir jį per upę pintinėje pergabeno pas lenkus, pardavė už tokį pat svorį aukso (tačiau dieviška valia svėręs visai mažai). Lenkijos valdovas Boleslovas jį palaidojo žymioje vietoje, kape, kuris pagarsėjo daugeliu stebuklų ir buvo pašventintas arkivyskupo Datho (?). Jo kankinystės diena bažnyčios minima aštuntąją dieną prieš gegužės kalendas [04 24].

Tuo laiku, kai Romos imperiją valdė Konradas Antrasis, prūsai susimokė su lenkais, tuo metu atsiskyrusiais nuo Romos imperijos, kuriai jau ilgą laiką buvo pavaldūs, ir išviję savo kunigaikštį Boleslovą su jo žmona Gertrūda, Austrijos markgrafo Leopoldo dukterimi, taip pat atsisakė kasmet mokėti privalomą penkiasdešimties svarų sidabro mokestį valstybiniam išdui. Prūsai manė, kad lenkų padedami lengviau galės galutinai sunaikinti kaimynus germanus. Ir šis prūsų atnaujintas karas truko iki pat Fridriko, pravarde Barbarosa, laikų. Šis, perkėlęs kariuomenę per Oderio upę, įsiveržė į Lenkiją, miestus, kuriuose sutiko pasipriešinimą, užėmė ir išplėšė; metraščiuose rašoma, kad jis sugriovė Glogos pilį, ugnimi ir kardu naikino po vieną, o nepaprastai gausias prūsų, rosalanų, totorių ir lenkų pajėgas, kurios pastojo kelią, sumušė be jokio vargo. Lenkai nusprendė, jog apsisaugoti gali vien tik pasidavę, prūsai bandė gelbėtis bėgdami; juos pasivijęs imperatorius, daugelį išžudęs, daugelį paėmęs į nelaisvę, nuginė už Vislos. Tada būtų buvę priversti nešti imperatoriaus jungą, jei imperijos reikalai nebūtų jo pašaukę kitur. (Liudvikas, Tiuringijos valdovas, gavęs Geležinio priedardį, šiame žygyje ne tik dalyvavo, bet ir jam vadovavo, juk jis prie imperatoriaus prisijungė su dviem tūkstančiais raitelių ir daugybe pėstininkų). Nes [imperatorius], privertęs lenkus pasiduoti ir vėl

sugrąžinęs Boleslovą bei uždėjęs dviejų tūkstančių svarų sidabro duoklę, mokėtiną į imperatoriaus kasą, bei keturių [tūkstančių] – iš valstybės išdo, germanus, gyvenusius šiapus ir anapus Vislos, kad būtų apsaugoti nuo barbarų antpuolių, pavedė mozūrų (*Massobiorum*) kunigaikščio, kurį giminystės ryšiai siejo su imperatoriumi, globai, kadangi visada buvo ištikimas Romos imperijai ir kilęs iš labai senos germanų saksų giminės. Netrukus prūsai su grėsminga kariuomene užpuolė kaimynus – pirma mozūrus (taip vadinasi dar ir šiuo metu), kurie daug sykių atsipirkinėjo pinigais ir drabužiais, po to – kaimynus germanus, kurie ilgai, nors tik vargais negalais, gynėsi ginklu. Galiausiai šaukėsi kunigaikščio Konrado apsaugos, kuriam juos buvo pavedęs imperatorius; kiek kartų stojo prieš Prūsus į mūšį, buvo priverstas bėgti, sumušamas ir netekdavo karo stovyklos. Todėl, netekęs pasitikėjimo savosiomis jėgomis, meldžia Romos popiežiaus Celestino pagalbos, nes imperatorius Henrikas, kuris buvo tapęs Fridricho įpėdiniu, su didelėmis kariuomenės pajėgomis buvo išvykęs į Aziją. Taigi popiežius Celestinas, norėdamas kritiškoje padėtyje suteikti pagalbą, Cistersų ordino vienuolį Kristijoną paskiria Prūsijos vyskupu. Šis visų pirma nuvyko pas Konradą ir su juo tarėsi, kaip būtų galima tokią žiaurią gentį sulaukyti nuo puolimų prieš krikščionis ir kartu atvesti į tikrąjį tikėjimą. Tada iš Livonijos buvo pasikviesti broliai, dar vadinami Kristaus kariais, kurie kartu su vyskupu Kristijonu ėmėsi palenkinti prūsus: šis – Viešpaties žodžio galybe, anie – karu ir ginklu, bet viskas veltui. Nes vyskupo sėta šventoji sėkla krito į nederlingą dirvą ir išdžiūvo nedavusi vaisių. Net jei kuriuos nors broliai priversdavo pasiduoti, vos pirmai progai pasitaikius jie sukildavo, nužudydavo paliktuosius įgulose ir netrukus išsivadavo nuo jungo, kurį buvo uždėję ir vyskupas, ir broliai. Pagaliau, kai vyskupas Kristijonas nieko nepasiekė, dalis brolių buvo nužudyta, dalis – priversta bėgti, kadangi ir barbarai ilgą laiką neturėjo ramybės, manė, kad susiklosčius tokioms aplinkybėms geriau pasirinkti taiką, o ne nuolatinį karą. Taigi buvo sudaryta taika, abiem pusėms daugiau būtina negu garbinga. Tuo tarpu katalikai, vyskupo raginami, Lenkijoje ir Hulmigerijoje, kaime po kaimo, atstatinėja šventoves, stato vyrų ir moterų vienuolynus, kuriuos už jų pamaldumą aprūpina ir praturtina taurėmis, knygomis ir kitais bažnytiniais reikmenimis, kur tik gali, skiria vyresnius dvasininkus vadovauti bažnyčioms. Nebesiaubiami barbarų, krikščionys galėjo gerokai atsikvėpti. Tai sužadino didesnes tikinčiųjų viltis, todėl jie manė, kad dieviškieji dalykai sklis vis plačiau. Bet barbarai, sulaužę sutartį, viską sutrukdė. Bjauriai siaubdami užplūdo krikščionių šalį ir toli bei plačiai klaidžiodami po Lenkiją ir Mazoviją (*Massobiam*) ėmė viską plėšti. Pagaliau, padegę kaimus ir nusiaubę laukus, išgrobstę ir sugriovę visas šventyklas, mat skaitome, kad ugnyje pražuvę daugiau negu du šimtai šventovių, be to, tvirtovės ir vienuolynai, kuriuos po vieną išgriovė ir apiplėšę, išsigabeno didžiulę daugybę grobio – tiek žmonių, tiek galvijų bei labai daug visokios rūšies daiktų – kaip niekada anksčiau. Konradas, kadangi matė esąs silpnesnis už tokį žiaurų ir gausumu pranokstantį priešą, pasitraukė už upės, į kujavų (*coianorum*) žemę (šie kadaise vadinosi *onomani*), o šiandien – kumanais (*cumani*)). Kai karo žygyje į Aziją buvo puolama Ptolemaidė arba, kaip kiti vadina Akona, Jeruzalėje iš nežymios užuomazgos susikūrė Šventosios Marijos prieglaudos Jeruzalėje karinis Vokiečių brolių ordinas, kurio narsuoliai pagaliau šį užkratą iš krikščionių krašto su trenksmu išvarė ir privertė Prūsiją nulenkti rambų sprandą prieš krikščionišką jungą ir tikėjimo nuostatus.

Iš lotynų kalbos vertė Mintautas Čiurinskas